

НИКОЙ ДРУГ НЕ ОБИЧА ТАКА СИЛНО, КАКТО ЦИГАНСКО СЪРЦЕ /СМЕСЕНИТЕ БРАКОВЕ ПРИ РОМИТЕ/

Анастасия Пашова

Ромите са третата по численост етническа общност в страната, след българите и турците. Данните от последното преброяване показват, че в последните 120 години, числеността на ромите бързо нараства – от 100 000 в началото на XX век, на 350 000 през последното преброяване - през 2000 г. По мнение на специалистите тези данни са твърде ниски. Причината е, че една голяма част от ромите – 30% се самоопределят като турци, а 13% като власи. Като приблизителен техен брой се посочва цифрата – 800 000. За 65,8 % от ромите у нас майчин език е ромския, за около 8% - майчин език е българския, а за 30% - майчин език е турския. Над 55% от ромите са християни, като една голяма част от тях са протестанти.

До средата на XX век по - голямата част от българските роми са водили неуседнал живот, а днес 99% от тях са уседнали. Изцяло ромски селища в България няма, като градски жители са 53,7% от тях. Те са относително равномерно географски разпределени. Обитават всички области, но най - висок е дялът им в населението на областите: Сливен /13,5%/ и Монтана /10,7/, а най - нисък в Западните Родопи и Габровско. Ромите в България са изключително пестра общност, съставена от над двадесет субгрупи, като понякога отношенията между самите подгрупи са по - сложни и непредсказуеми, отколкото между ромите и неромите в страната

Кратка историческа справка

Ромите са специфично, исторически формирало се малцинство, което след четиринадесети век трайно се заселва в Източна Европа. При дългото си раз-

селване по Европа получават различни названия от народите с които влизат в контакт - Цигани, цыгани, цигойнер или Гифтос, гупти, житани, житанос, джеписиз. Циганите използват за себе си и думата ром и се смята, че тази дума е сродна с индийската *dom*, чието значение е “човек”.

Според Е. Марушиакова и В. Попов липсват точни исторически сведения за това, кога циганите навлизат в българската територия и кога трайно се установяват да живеят в нея. В “Историческия речник за циганите” /Кенрик, 2001/ се посочва, че първите сведения за тях в България са от 1378г.- Масовото заселване на циганите в България се предполага, че е станало в периода XIII - XIV век./ Марушиакова, Попов, 1993/ От 1396 г. България е в пределите на Османската империя и циганското население в нея е обложено с редовни данъци, както цялото население. Доказателство са това са запазените данъчни регистри от 1475 г., 1487 г., и от 1522 г., както и в двата закона - “Закон за циганите във вилаета Румели” и “Закон за управителя на циганския санджак” /Марушиакова, Попов, 2000/.

При преброяването през 1887 г. циганите в България са около 50 000 души, а в началото на века са 82 000, като повече от половината живеят в селата, или чергарстват, упражнявайки различни занаяти – калайджии, вретенари, мечкари, маймунари и т. н. След Освобождението, 8000 цигани намират работа в новооткритите фабрики в Сливен, където и до днес процентно живеят най-много цигани. Основната маса от тях са неграмотни. Имало е и изключения, защото през 1933 година започва да излиза цигански вестник Тербие/възпитание/- орган на “Мохамеданската национално просветна културна организация” Основател на организацията е Шакир Пашов /1898 - 1981/. Той е и първият издател на вестника. През 1934г. вестникът е спрял.

След 1944 г. правителството започва да насърчава циганите да изграждат и развиват своята етничност. Започва издаването на вестник Романо еси /Цигански глас/, главен редактор на който е отново Шакир Пашов, по късно - през 1949 г. вестника е преименуван на Нево дром/ Нов път/, а през 1957 г. на Неве рома /нови цигани/. През 1945 г. с разрешение на комунистическата партия е основана Общощиганска организация за борба против фашизма и расизма и за културното издигане на циганското малцинство в България, с председател Шакир Пашов. След няколко години лидера и по това време депутат в Народното събрание е изпратен в лагер на остров Белене. През 1951 г. е закрит и театър “Рома”, който е просъществувал само четири години.

През 1958 г. правителството издава Указ за забрана на чергарството, който касае 14 000 цигани. В този период започват и насилствени действия от институциите циганите мюсюлмани да приемат български имена.

След 1989 г. циганите отново получават правото на свои вестници и организации. В Народно събрание сега четирима депутати от цигански произход. През декември 1991 г. Наредба № 232 на Министерския съвет разрешава на

ромите да изучават на доброволни начала майчиния си език.

Ромският етнокултурен модел

Ромската общност е разделена на ясно оформени групи, и подгрупи, повечето строго ендогамни, които заемат различно място в йерархията на циганските групи. Например в Лом има пространствено и социално обособени три групи – “цуцумани”, “калайджии” и “лешатари”. Най – нисък е социалния статус на лешатарите, които обитават и най – бедния квартал на града – “Хумата”. В Благоевград в махалите живеят около 10 000/12 000 човека, от които 30 – 40% се самоопределят като турски цигани, независимо, че част от тях изповядват протестанството и тогава се получава названието – турски цигани християни. В Благоевград, чисто пространствено ромите обитават три махали, които са в близост помежду си – “Старата махала”, “Новата махала” и “Предел махала”. Ромите в “Новата махала”, се самоопределят като айерлии, което смятат, че идва от турската дума “аир” – добър, т.е. те приемат себе си като “по – добри, с по- висок морал и по – модерен манталитет” от другите ромски групи. Те са и коренните жители на старата махала, които са по – образовани и по време на комунизма бяха на държавна работа, което им позволи да се построят къщи в пространството на “Новата махала”. Подобни отношения се наблюдават и в София между “турските цигани християни”, “джамбазите” и “джуравците”.

В големите градове ромите живеят изключително изолирано и обикновено в крайните части на градовете в обособени само ромски квартали. Но в самите квартали също може да се наблюдава йерархията между отделните групи и родове / по къщите, обзавеждането, професията, образованието/.

В класификациите като най-многочислена е посочена междугруповата общност на т. нар. “йерлий”. /Марушиакова, Попов, 1993/

Общността на “йерлийте” се дели на две основни подгрупи – “дасикане рома” /или “български цигани”/ и “хорохане рома” /или “турски цигани”/. Дасикане рома са православни християни, а хорохане рома са мюсюлмани. Сред “дасикане рома”, широко е разпространено протестанството, като първата циганска евангелиска църква е построена 30-те години на ХХ век в Лом.

На следващото по-ниско равнище тези основни подразделения се делят на повече или по-малко ендогамни групи, обособени според бившата или запазена професионална специфика и някои диалектни особености на езика. Такива групи са например живеещите главно по селата бургуджии, музиканти, кошничари, калайджии, джамбази и други.

Втората основна метагрупова общност сред циганите в България са така наречените “кардараши”, които са били бивши чергари, заставени да уседнат през 1958 г. със специално постановление на Министерския съвет. Те са православни християни, а отделните групи при тях са стриктно изолирани, строго ен-

догамни, при тях са живи старите цигански норми и правила на поведение. Живеят главно по селата и малките градове, разпръснати сред останалото население и без да образуват свои обособени махали. Информатори от други ромски групи определят “кардарашите”, като група с най – много богати хора, на които сделките не винаги са почтенни. Единствено при тях се е запазило “машарето” и “купуването на булка”.

Третата широко разпространена в България общност е на т. нар. “рудари”, които околното население нарича често “власи”, или “влашки цигани”. Те говорят диалект на румънския език и имат преферирано румънско етническо самосъзнание. Живеят предимно по селата, в обособени махали и не желаят да бъдат причислявани към другите цигани.

Самите цигански групи се различават помежду си по начина на препитание и професионална специфика, по диалектите на циганския език, който използват, по местоживеенето – компактно и разпръснато, по религията, която изповядват. Според Марушиакова и Попов /1993/, факторите, които рязко отграничават една група от друга, е груповото самосъзнание. Авторите извеждат и обобщен идеален модел на циганската група в който включват следните елементи:

- Групово самосъзнание
- За член на групата се смята само този, който е роден в нея /т. нар. правило за спазване чистотата на кръвта/;
- Стриктно спазване на груповата ендогамия;
- Използване на общ език в групата;
- Общ начин на живот в миналото;
- Еднакъв начин на прехрана;
- Наличие на вътрешногрупово самоуправление и собствени потестарни органи;
- Строго спазване на груповите правила и норми;
- Единни общи представи за живота, единство в ценностните ориентации, сходно поведение, общност в мненията, единни морални принципи;
- Голямото семейство, силният род се смята за най – голяма ценност;
- Ограничаване на приятелските контакти само в рамките на групата;
- Взаимна солидарност и задължение да си оказват помощ;
- Поддържане на изолираността и своеобразността на групата /членове на една група не се месят в работите на друга/;
- Стриктно спазване на груповите забрани “махриме”.

Чрез този модел се характеризира явлението циганска група. Като цяло циганските групи са консервативни, но сега, особено при уседналите роми много от предишните норми на живот и поведение са отпаднали – “мешарето”, “купуване на булката” и други. Разбира се много други са се запазили – ендогамия, чистота на кръвта, ранна женитба под влияние на родителите, девственост на

булката и други. Там където има повече уседнали роми от различни групи постепенно границите между групите се размиват и възниква определена общност на групово съзнание.

Смесените бракове при ромите

Е. Марушиакова и В. Попов/1993/ подробно разглеждат случаите на смесени бракове между отделните ромски общности и групи, като изтъкват, че всяка една общност е строго ендегамна по отношение на другите. Според авторите смесени бракове между трите големи общности – кардараши, йерлии и рудари, са по-скоро изключение, което дава информация за йерархизацията на групите. Взаимните контакти и бракове между тези три общности се избягват и почти липсват. Изключенията са строго осъждани и санкционирани от групата. В повечето случаи “съгрешилите” са принудени да напуснат и двете групи. Обикновено, групата която е по-ниско в йерархията е по-склонна да приема новата брачна двойка. Според Е. Марушиакова и В. Попов/1993/, при смесен брак между мъж “йерлия” и момиче от “кардарашите”, двойката или напуска двете общности, или се заселва при “йерлиите”. В по-големите ромски махали има по един – два такива случая. Ако мъж от “кардарашите” се ожени за момиче от “йерлиите”, или напускат и двете общности, или ако останат при “кардарашите”, след като се роди първото дете, снахата бива изгонена, без детето, което остава прибаща си и неговата майка, а бившият съпруг впоследствие сключва нов, ендегамен брак. Евдегамната традиция най-силно е запазена в общността на “кардарашите”, поради специфичната затвореност на групата, независимо че живеят и разпръснати между останалите групи.

”Разбира се съществуват смесени бракове и с представители на други етнически общности, но те са сравнително редки, като принципът е да се приемат момичета “отвън”, а да се избягва да се дават свои. При този тип бракове особени проблеми няма и новите “булки” се приемат и интегрират в съответната циганска общност. Сравнително най-често срещани бракове от този тип са “руските снахи”, например при *лингугите*, които преди масово са работили в Коми... По-сложна е ситуацията при смесените бракове с българи и турци, като тук отношенията доста се различават при отделните ромски групи и метагрупови общности. В общността на “йерлиите” и “кардарашите”, подобни бракове не се приемат, особено ако става въпрос за бракове между различни вероизповедания. Вероятно може да прозвучи изненадващо, но като цяло при ромите, даже и при загубилите голяма част от характеристиките си като група и преминали на по-високи равнища на общност, много силно действа стереотипът”толкова ли не можа да си намериш циганин/циганка, че трябва да вземеш българин/българка”, в резултат на което те се оказват доста по-затворени в сравнение с други етнически общности... Специфичен случай на поредица от смесени бракове на роми с представители на друга етническа общност, водещ до създа-

ването на нова общност с основните белези на ромска група е ситуацията на така нар. “Жугане рома”, буквално “еврейски роми”. Смесените бракове между роми и евреи са били сравнително рядко срещано явление в условията на град София, където ромската и еврейската махали са били съседни, но по време на Втората световна война, при нередките случаи на съвместното им изселване в провинцията, тези случаи зачестяват и сега в по-голямата си част тези семейства са се изселили в Израел.”/Марушиакова, Попов, 1993/

Авторите споменават, че в български условия не са редки и случаите на смесени бракове на роми с маргинализирани части на макрообществото/главно българи/, които водят до възникване на нови общности/”джоревци”, “мелалии” и т.н./, с които останалите роми избягват контакти и смесени бракове. “От ромското самосъзнание на отделните групи зависи и степента на етническата им активност. Етническата активност е силна в рамките на групата, ориентирана е по посока навътре. Групата се стреми посредством сключване на ендегамни бракове, чрез изключване от групата на нарушителите на ендегамията, чрез спазване на нормите и правилата на групата и пр., да запази запази етничността си./Марушиакова, Попов, 1993/.

Всичко, което споменатите автори са извели за смесените бракове /между роми и нероми и между отделните ромски групи/, не е специален обект на изследване, а се извежда като доказателство в по-общия контекст свързан с изследване йерархията между ромските групи и общности.

Значително по различни са данните в проучване на ПРООН/МОТ, през 2001 година, което е отразено в Националния доклад за човешко развитие за България. В него се казва, че при ромите: “Може би е изненадващо, че смесени бракове с мнозинството и с други ромски групи се проявяват значително често: 29% за България и 30% за Чехия, Румъния и Унгария. Честотата на смесените бракове в България е 17% за бракове с представители на мнозинството и 73% с представители на други ромски групи в страната. Прави се извода, че тези резултати показват възможните различия между отделните ромски групи, което прави до известна степен условно понятието “единна ромска общност”. Честотата на смесените бракове между роми и други групи се различава съществено в отделните страни. За Унгария обаче, те почти съвпадат.- 35% от респондентите заявяват смесени бракове с мнозинството и 37% - с други ромски групи. Това показва, че ромските групи в Унгария са най-малко интровертни и с еднаква готовност влизат в близки и дълготрайни връзки, както с хора от мнозинството, така и с представители на други ромски групи.

В проведено през 1997 година представително социологическа изследване “Планината Родопи – модел за толерантност на Балканите” от Института за източноевропейска хуманитаристика на въпроса: Бих взел/а циганин за съпруг/а – отговарят утвърдително – 20% от хората в Сатовча, 22% - от Якоруда и 11% - общо за Родопите. /Иванова, 2001/ показва, че като цяло мюсюлманите в

Родопите имат желание за лични и трайни контакти с ромите, което макар и косвено потвърждава данните от изследването на реални смесени бракове през 2001 година.

Разбира се, отчитам факта, че е изключително трудно е да се направи достоверно социологическо проучване на смесените бракове на ромите с мнозинството и с други ромски групи и по следните причини:

- Една голяма част от ромите, чиято религия е ислям се самоопределят като турци, т.е. по религиозен, а не по етнически признак. Това се отнася и до ромите – власи от Северна България, които се самоопределят като власи, а не като роми;

- В настоящето, картината на отделните ромски групи, като носители на специфична култура и традиции е размита, особено като се имат предвид тези роми, които в големите градове не живеят в махалата, а в други градски квартали;

- Част от ромите встъпили в брак с хора от мнозинството и особено ако живеят извън ромските квартали скриват етническата си принадлежност;

- Смесените бракове вътре в общността е много трудно да се изследват, тъй като сега, при уседналия начин на живот, много от старите традиции /купуване на булка, “мешаре” и др./ са отпаднали.

- В големите градове, където живеят съвместно повече роми, границите между отделните групи отпадат и “възниква определена общност на групово съзнание”/Марушиакова, Попов, 1993/.

Всички тези трудности само биха могли да провокират интереса и да насочат вниманието на изследователите в тази посока.

БИБЛИОГРАФИЯ

Алексиев, Б. Пространството при циганите. – В: Етническата картина в България (проучвания през 1992 г.). С., 1993 г.

Божанова, К. Животът от двете страни /при първия поглед на един журналист/, Кварталът и хората /Столипиново – началото на една дълга промяна/, С., 1997 г.

Бозева, К. Флиртът с правата на малцинствата вече трябва да свърши, сп. Етнодиалог, 2001 г., бр. 2.

Бюксеншутц, У. Малцинствената политика в България. Политиката на БКП към евреи, роми, помаци и турци 1944-1989, С., 2000 г.

Вацев, Ц. Квартал “Раковица”, в. Ком, бр.40, от 16.09.1967 г.

Георгиев, Ж., Томова, И., Кънев, К., Грекова, М. Етнокултурната ситуация в България – 1992 г. Социологическо изследване.

Велковска, М. Поне да попитаме, Кварталът и хората /Столипиново –

началото на една дълга промяна/, С., 1997 г.

Георгиев, Х. Самоков, С., 1982 г.

Георгиева, Ив. Изследване върху бита и културата на българските цигани в Сливен, Изв. ЕИМ, т. IX, 1966 г.

Градев, В. За фатализма и безразличието, сп. Демократически преглед, лято – 2000 г.

Грекова, М. Кирилова, Ад., Гологанова, Н. Как циганите присъстват в живота на българите, сп. Социологически проблеми, 1996 г., кн. 2.

Грекова, Мая. Малцинство: социално конструиране и преживяване, София, 2001.

Йотов, Стилиян. Справедливост и респект, София, 2001 г.

Дарендорф, Р. Международните човешки права – риторика или реалност?, сп. Демократически преглед, лято – 2000 г.

Димитрова, Н. За името Берковица, в. Ком, 1966, 31 март.

Димитров, А. Циганите в България – идеи и стойности. В: Аспекти на етнокултурната ситуация в България”, С., 1992 г.

Каниц, Феликс. Дунавска България и Балканът, София, 1995 г.

Кварталът и хората (Столипиново – началото на една дълга промяна), С., 1997.

Кенрик, Доналд. Циганите – исторически речник, С., 2001 г.

Кметова, Т. “Лонджа” – специфична форма на парична взаимопомощ сред циганите в София. - Български фолклор, 1992 г., кн. 2.

Констић, Ц. Муслимански цигани у Скопљу. Скопље, 1934 г.

Кючуков, Хр. Турските цигани в Североизточна България. – В: Аспекти на етнокултурната ситуация в България. С., 1992 г.

Кючуков, Хр. Ромска култура, С., 1993 г.

Кючуков, Хр. Занаятите на турските цигани от Североизточна България. – В: Етническата картина в България (проучвания през 1992 г.). С., 1993 г.

Кючуков, Хр. М. Янакиев, Д. Алиев. Романи алфабета, С., 1995 г.

Лацкова, И. Родена съм под щастлива звезда /Моят живот на циганка в Словакия/, София, 2000 г.

Лиешоа, Ж. Роми, цигани, чергари, С., 1997 г.

Маликов, Я. Циганско–български речник, С., 1992 г.

Маринов, В. Наблюдения върху опита и културата на циганите в България., Известия на Етнографския институт с музей, т. 4, CV, 1962 г.

Марушиакова, Е. Етническа характеристика на циганите в България. – Българска етнография, 1991, кн. 4.

Марушиакова, Е. Циганските групи в България и тяхното етническо самосъзнание. – Българска етнография, 1992, кн. 1.

Марушиакова, Е., В. Попов. Беседи за българските роми, С., 1992 г.

Марушиакова, Е. Циганите в България и тяхната религия. – В: Аспекти

на етнокултурната ситуация в България. С., 1992 г.

Марушиакова, Е. Циганската група и развитието на циганския етнос - В: Аспекти на етнокултурната ситуация в България. С., 1992 г.

Марушиакова, Е. Отношения между циганските групи в България. – В: Етническата картина в България (проучвания през 1992 г.). С., 1993 г.

Марушиакова, Е., Попов, В. Циганите в България, С., 1993 г.

Марушиакова, Е., Попов, В., съст. Циганите в българския печат – 1992 г., С., 1992 г.

Марушиакова, Е., Попов, В., Кючуков, Хр. Беседи за българските роми (циганите). С., 1992 г., Министерство на образованието и науката.

Нунев, Й. Най-общи знания за ромското семейство, сп. “Начално образование”, 1995/2.

Нунев, Й. Ромското дете и неговата възпитателна среда, С., 1998 г.

Нунев, Й. Ромски приказки, София, 2000 г

Панов, А. Българското участие в изготвянето на Рамковата конвенция, Сп. Демократически преглед, зима–1997/1998 г.

Петков, Л. Най-хубавите цигански приказки, С., 1996 г.

Попов, В. Циганите в България и тяхното етническо самосъзнание. - В: Аспекти на етнокултурната ситуация в България. С., 1992 г.

Попов, В. Преферираното етническо самосъзнание при циганите в България. В: Аспекти на етнокултурната ситуация в България. С., 1992 г.

Попов, В. Циганите и българската традиционна народна култура, сп. Българска етнография, 1992/1

Попов, В. Българи и цигани (междуетнически отношения). – В: Етническата картина в България (проучвания през 1992 г.). С., 1993 г.

Славейков, П. Етнодемографска характеристика на българското население, Етнодиалог, 2001/3.

Сп. Демократически преглед, В търсене на актуалния превод – дискусия на Дружество “Гражданин”, зима–1997/1998.

Сп. Демократически преглед, Харта за културна идентичност и правото на културно многообразие, Пролет–2001 г.

Табаков, С. История на град Сливен, София, 1929 г.

Темелски, Х. Самоков през Възраждането, С., 2000 г.

Томова, И. Циганите в преходния период. С., 1995.

Турел, А. Циганите – транснационално малцинство, сп. Компас, 1998 г., кн. 3-4.

Търнев, И., О. Каменов, М. Попов, Л. Макавеева, В. Александрова. Здравните проблеми на ромите и пътища за тяхното преодоляване, София, 2002 г.

Фотев, Г. Другият етнос, С., 1994 г.